

Esther Blom, directeur van ARK Rewilding Nederland

‘Niet alles kan overal, soms zijn dus harde keuzes nodig’

‘Erfgoed óf natuur? Zo zwart-wit doet die tegenstelling zich niet vaak voor: regelmatig slagen we erin om de cultuurgeschiedenis van een gebied respectvol te combineren met natuurontwikkeling. Bijvoorbeeld door oude steenfabrieken een nieuwe functie te geven. Of door contouren te laten staan, maar de natuur er langzamerhand bezit van te laten nemen. ‘Cultuurgeschiedenis’ is echter een breed begrip en elke oude enk of laan bewaren staat meer natuurlijkheid in de weg. Het is ook de vraag of dat financieel haalbaar is. En als er al een constante in de geschiedenis bestaat, is het wel dat landschappen continu veranderen. Cultuurhistorie vóór laten gaan betekent dus kiezen voor een willekeurig moment in de tijd. In Zuid-Limburg integreert ARK graften (ingeplante terrasranden die erosie op lösshellingen tegengaan) in een steeds natuurlijker wordend begrazingslandschap. Om de geschiedenis recht te doen planten we zelfs nieuwe graften op plekken waar die verdwenen waren. Dat kan op zo’n manier dat de natuur er sterker van wordt. Cultuurhistorie en rewilding zijn geen twee zijden van dezelfde medaille, ze zijn in de praktijk vaak te combineren. Lastiger wordt het als het erfgoed de natuurkwaliteit ondermijnt, zoals een spreng die de Veluwe verder doet verdrogen. Soms pleiten we voor demping van sprengen om kwelmoeras te herstellen. De klimaatbuffer die zich dan ontwikkelt kan vele functies dienen. Niet alles kan overal, soms zijn dus harde keuzes nodig. ARK krijgt waardering voor het respectvol integreren van de herinnering aan oude kenmerken in een nieuwe ecologische ontwikkeling. Bewaar het mooiste en meest bijzondere, maar geef minder historisch waardevolle gebieden terug aan de natuur en daarmee aan de mens die ervan kan genieten.’

In veel natuurgebieden liggen sporen van landschappelijk erfgoed, monumenten, archeologie of andere cultuurhistorische restanten. Maar wat te doen als je natuurherstelmaatregelen wilt uitvoeren die de instandhouding bedreigen?

— Ria Dubbeldam (samenstelling)

‘Instandhouding erfgoed is belangrijker dan natuurherstel’

Michiel Purmer, specialist erfgoed en landschap bij Natuurmonumenten

‘Een bunker kan niet weg omdat deze “niet past in de natuur” of “lelijk is”. Dat zijn geen valide argumenten’

‘In ons land gaan natuurbeheer en instandhouding van erfgoed meestal prima samen. Denk bijvoorbeeld aan een vleermuispopulatie in een oude laan, bloemrijke hooilanden of een historische boerderij met erf en kruidenrijke akker; voorbeelden van rijke biodiversiteit in samenhang met erfgoedensembles in ons vaak eeuwenoude cultuurlandschap. Beheer van natuur en cultureel erfgoed gaan daar hand in hand. Bij Natuurmonumenten is behoud van zowel natuur en landschap als het zich daarin bevindende erfgoed zelfs in de statuten opgenomen zonder daarin een hiërarchie aan te brengen. Als natuur en erfgoed tegen elkaar moeten worden afgewogen, is maatwerk en kennis nodig. Bunkers uit de Tweede Wereldoorlog in de Natura 2000 beschermde duingebieden moeten niet alleen individueel, maar juist in hun landschappelijke samenhang bekeken worden. Deze bouwwerken stonden nooit op zichzelf, maar maken deel uit van een compleet militair landschap; onderdelen van een ensemble dus. Een bunker kan niet weg omdat deze “niet past in de natuur” of “lelijk is”. Dat zijn geen valide argumenten. Kennis over de zeldzaamheid, kenmerkendheid en historische informatiewaarde is nodig. En: wat is de samenhang met ander erfgoed binnen het ensemble? Als erfgoed ‘in de weg’ ligt bij natuurontwikkeling, zijn er dan alternatieve locaties? Of kan het erfgoed opgenomen worden in de plannen? Momenteel is er veel aandacht voor het toestaan van verval bij gebouwd erfgoed, waarbij soms zelfs verrassende nieuwe ecologische waarden ontstaan. Ook die optie kan meegewogen worden. Kan dan nooit erfgoed wijken voor natuur of andersom? Zeker wel. Maar ik wil graag een pleidooi houden voor een zorgvuldige en integrale afweging, op basis van de juiste kennisinbreng.’

Jan-Peter Sinke, adviseur Erfgoed bij Staatsbosbeheer

‘Erfgoed kan juist versterkend werken en draagvlak creëren in natuurherstelprojecten, zonder dat alle erfgoedwaarden per definitie behouden blijven’

‘Natuur en erfgoed zijn met elkaar verweven. Dat geldt in het bijzonder in Nederland, waar een groot deel van onze natuurwaarden ontstaan zijn als gevolg van cultuurgebruik. Het herstellen van natuur is dus niet iets terugbrengen naar ‘de oorspronkelijke situatie’. Het gaat in feite over het terugbrengen van een landschap naar een tijdsbeeld of een optelsom van tijdsbeelden dat als referentie wordt genomen. Er wordt dus teruggegrepen op een situatie uit het verleden, waarin cultuurgebruik vaak verhalen en zichtbare sporen heeft achtergelaten die belangrijk zijn voor de identiteit en de verschijningsvorm van het gebied. Deze fysieke structuren en elementen, maar ook de bijbehorende gebruiken en verhalen, moeten in samenhang worden bekeken met de historische referentiebeelden die gebruikt worden voor natuurherstel. Het is dus van belang dat erfgoed in een vroeg stadium wordt betrokken in een natuurherstelopgave. Daarnaast moet er sprake zijn van een integrale benadering waarin niet alleen wordt gekeken naar losse elementen, maar waarin ook het daarmee samenhangende verhaal en de manier waarop het gebruik in het verleden de natuurwaarden mede heeft beïnvloed, worden meegenomen. Een geschikt instrument hiervoor is de landschapsbiografie, die naast een landschapsecologische systeemanalyse zou kunnen worden opgesteld. Idealiter zouden deze beide instrumenten samensmelten tot één geheel. Dit zou een grondige analyse opleveren die het mogelijk maakt om te waarderen en keuzes te maken. De gemeenschappen die betrokken zijn bij het erfgoed en hier mede hun identiteit aan ontleen moeten in deze fase worden meegenomen. Zo kan erfgoed juist versterkend werken en draagvlak creëren in natuurherstelprojecten, zonder dat alle erfgoedwaarden per definitie behouden blijven.’

Ella de Hullu, ecooloog en voorzitter van de Bekenstichting

‘De vraag of cultuurhistorie prioritair moet zijn boven natuur plaatst de discussie in een fout frame’

‘De Bekenstichting heeft twee leidende doelstellingen: bescherming van de natuur en van de cultuurhistorie van de Veluwe (sprengen)beken. Voor beide geldt dat water in de beken essentieel is. Zonder water geen natuur en ook geen cultuurhistorie. De vraag of cultuurhistorie prioritair moet zijn boven natuur plaatst de discussie in een fout frame. De essentiële vraag is: hoe houden we voldoende water in het landschap en daarmee voor de beken om zowel natuur als cultuurhistorie te dienen? We moeten daarvoor aan de goede knoppen draaien. Veel problemen zijn ontstaan door te lage grondwaterstanden als gevolg van een groeiend (naald)bosareal en toenemende grondwateronttrekking voor landbouw, industrie en drinkwater. De oplossing om onze doelstellingen te combineren ligt in het vasthouden van water en het verkrijgen van hogere grondwaterstanden. Dat kan door water vast te houden in het hele beekdal in plaats van alleen rond de beken, door uitbreiding van de drinkwaterwinning met oppervlaktewater en verduurzaming van grondwaterwinningen door bijvoorbeeld herinfiltratie, door beperking van het grondwatergebruik voor industrie en landbouw, en omvorming van naald- naar loofbossen. Enkele ontwikkelingen zijn al ingezet, maar door klimaatverandering neemt de urgentie toe. Er zijn sectoroverschrijdende integrale oplossingen nodig. Waar spanningen tussen doelstellingen bestaan, moeten creatieve oplossingen komen. Het kán. Dat bewijst het Wisselse veen waar venen door vernatting op landschapsschaal worden hersteld. Door hoofdlopen van de beek niet te dempen, blijft deze zichtbaar en juist beter stromen. Vastgehouden water infiltreert in de bodem en stroomt geleidelijk richting de IJssel of het IJsselmeer. Natuur hoeft hier geen compromissen te doen en cultuurhistorie ook niet. Dus: zoek integrale oplossingen die niet ten koste gaan van een van beide!’

Henk Baas, hoofd afdeling Landschap bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)

‘Aangezien je erfgoed niet kunt compenseren, zouden deze waarden inderdaad voorrang moeten krijgen op natuur, mocht die keuze voorliggen’

‘Erfgoed kan gaan om landschap, monumenten en archeologie, en alles wat daar tussenhangt. En natuur bestaat ook in vele kleuren groen. Dus je kunt in zijn algemeenheid deze stelling niet verdedigen. Maar aangezien je erfgoed niet kunt compenseren, zouden deze waarden inderdaad voorrang moeten krijgen op natuur, mocht die keuze voorliggen. Erfgoed vertelt het unieke verhaal van die plek, een stukje van de menselijke geschiedenis die bijna overal in natuurterreinen, dus ook in Natura 2000-gebieden tastbaar en voelbaar is. Haal je dit erfgoed weg, dan is dat verhaal er nog wel, maar de plek heeft zijn fysieke betekenis verloren. En die betekenis is juist belangrijk voor mensen om zich aan plekken te hechten, veel meer dan de aanwezigheid van bepaalde ecologische waarden. Waar ik overigens niet voor pleit is om ecologische waarden niet belangrijk te vinden. Die zijn ook voor mij heel belangrijk, maar zouden meer in samenhang beschouwd moeten worden. Waar Natura 2000-doelen door Europese wetgeving geruggesteund worden, moeten erfgoedwaarden het veelal van lokale bescherming hebben. Als ze al bescherming genieten, maar dit is een onderwerp apart. Instrumenten voor instandhouding en ook het beleid zijn totaal gescheiden, terwijl erfgoed en natuur in natuurgebieden gewoon twee kanten van dezelfde medaille zijn. Terwijl ik in het terrein talloze goede voorbeelden zie bij terreinbeheerders, zie ik dat het beleid en het instrumentarium (waaronder de financiering van beheer) geheel gescheiden werelden zijn. Daarom hebben we ook een leerstoel ecologische landschapsgeschiedenis bij de Rijksuniversiteit Groningen ingesteld. Wat mij betreft zouden erfgoed en natuur veel meer in samenhang beschouwd moeten worden. Zachte waarden moeten we immers koesteren, niet tegenover elkaar plaatsen.’